

νὰ τὸ πραγματευθῶμεν μόνον ἐπὶ τοσοῦτον, ἐφ' ὅσον ἦτο ἱκανὸν νὰ καταστήσῃ ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ὑποκοριστικῶν προέκυψε παρ' ἡμῶν ἐξ ἀφορμῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἰθαγενῶν, αἱ δ' ἐξωτερικαὶ τοῦ ἔθνους περιπέσεις οὐδεμίαν ἔχουσι πρὸς τοῦτο σχέσιν. Τὸ τερατῶδες ἐπινόημα τῶν πανσλαβιστῶν, τοῦ νὰ σφετερισθῶσι καὶ αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καταπίπτει οὕτως ἐκ βιθρῶν. Μὴ ἀρκεσθέντες εἰς τὴν ὑλικὴν κατάκτησιν, ἀγωνίζονται νὰ πείσωσι τὸν κόσμον ὅτι κατέκτησαν ἡμᾶς καὶ ἠθικῶς διὰ τῆς ἀλλοιώσεως τοῦ κυριωτέρου ὀργάνου τῶν ἠθικῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐκδηλώσεων, διὰ τῆς ἀλλοιώσεως τῆς γλώσσης. Οἱ Σλαῦοι δημιουργοὶ τῆς γλώσσης, ἐν ᾗ ἐψάλησαν τὰ ἀθάνατα ἐκεῖνα δημώδη ἄσματα, τὰ ὅποια τοσοῦτον ἐθαύμασεν ἅπας ὁ νεώτερος τῆς Εὐρώπης πολιτισμός, τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἀλλόκοτον μέχρι τοῦ γελοίου! Καὶ ὅμως, εἰρέθησαν ἄνθρωποι σπουδαῖοι ἐπιχειρήσαντες ν' ἀποδείξωσι τὸν ἀνυπαρκτὸν τοῦτον μεταμφισμόν. Ἀλλ' ἰδοὺ ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία ἐγείρουσα τὴν κεφαλὴν ἐκ τοῦ τάφου αὐτῆς ἵνα διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς παραλόγου καὶ πρωτοφανοῦς ἐκείνης ὑπερβορείου ἐπιδρομῆς. Ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δυνάμεις, αἵτινες δὲν ἀποθνήσκουσι ποτέ. Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνισμός θέλει αἰετοῦ ἔρχεται εἰς ἐπικουρίαν τοῦ νεωτέρου, ἵνα βεβαιώσῃ τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ καὶ ἀσφαλίσῃ τὸ μέλλον.

Δ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΑΝΑΘΗΝΑΪΚΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ ⁽¹⁾

Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα νὰ κα-

⁽¹⁾ Ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν ΡΔΘ'. συνεδρίασιν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ὁ «Παρνασσός» ὑπὸ τοῦ Κ. Σπυρ. Λάμπρου, εἰσηγητοῦ τῆς ἐπιτροπῆς ἣν ὁ Σύλλογος ἐξέλεξεν ἵνα παρακολουθῇ τὰς ἐν τῷ Σταδίῳ ἀντασκαφὰς καὶ ἐκθέτῃ τὰ κατ' αὐτάς ἐν τῷ Συλλόγῳ.

ταδείξωμεν τῆς ἀρχαιολογίας τὴν ὠφέλειαν καὶ τερπνότητα, ἀλλὰ προκειμένου περὶ τῆς ἐξετάσεως μνημείου τῆς ἀρχαίας τέχνης, νῦν τὸ πρῶτον μετὰ μακράωνά ὑπὸ τὸ χῶμα βιώτουν ἐπαναβλέποντος τοῦ ἡλίου τὰς χρυσαῖς ἀκτῖνας δὲν ἤθελε φανῇ ἀπὸ σκοποῦ νὰ σημειώσωμεν παρατήρησιν τινα, τὴν ἐξῆς. Ὡς ὑπάρχουσιν, ὑπῆρχον, θὰ ὑπάρχωσιν ἐνθουσιώδεις καὶ θερμουργοὶ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος λάτρες, οὕτως ἐφάνησαν ἄλλοι ἄνδρες οὐχ ἥττον αὐτὴν ἐχθρευόμενοι τὸ μὲν ἐκ κομπονοίας, τὸ δὲ ἐκ τοῦ πάντα τὰ ὑπὸ τὸν ἥλιον ἐξαλλοιούντος συμφέροντος. Οἱ μὲν ἀποσιωπῶντες, οἱ δὲ μετατρέποντες, οἱ δὲ τέλος καὶ μέχρι διαστρεβλώσεως τῶν πραγμάτων χωροῦντες ἠθέλησαν νὰ σπείρωσι τὴν κακόβουλον ιδέαν ὅτι οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἐμεγάλυναν τὰ πράγματα, παρέστησαν αὐτὰ πολλῶ τοῦ ἀληθοῦς ἀνώτερα καὶ κατώρθωσαν οὕτω ἐξ ὕλης μετρίως καὶ μονονουχὶ οὐδαμινῆς νὰ ἐγείρωσι μεγαλοπρεπὲς καὶ χάριεν οἰκοδόμημα, ἰδανικὸν καλλίστευμα νοητικοῦ καὶ ὑλικοῦ βίου τὴν ἰδίαν πατρίδα ἐπιδειξάμενοι. Γνωστὸν δ' ἐκεῖνο τὸ τοῦ Σαλλουστίου «*Atheniensium res gestae, sicuti ego aestume, satis amplae magnificaeque fuere : rerum aliquanto minores tamen, quam fama feruntur. Sed quia provenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta pro maximis celebrantur; ita eorum, qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum verbis ea potuere extollere plaeclara ingenia.*» Τὸ κακὸν εἶνε ὅτι τοῦ Σαλλουστίου τὰ ἔχνη καὶ ἄλλοι ἐπάτησαν, προσπαθοῦντες μυριοτρόπως νὰ ἐλέγξωσι μεγεθυνόμενα τὰ πράγματα, ψευδομένους τοὺς συγγραφεῖς καὶ τέλος τὴν δόξαν τῆς Ἑλλάδος χοῦμα κενὸν καὶ φροῦδον, ὄνειρον ὠραῖον, ἀλλ' ἀπατηλόν, φουσαλίδι σάπωνος διαλυομένην εἰς τοῦ ἡλίου τῆς ἀληθείας τὴν ἀκτῖνα. Ἀλλ' ἡ ἀρχαιολογία προβαίνει μεγαλοπρεπῆς καὶ ἀγέρωχος, ἐξελέγχουσα ψευδομένους τοὺς ἐξελεγκτὰς ἐκείνους, κλοπεῖς κακοβούλους τῆς δόξης ἔθνους ὁλοκλήρου. Πᾶτα νέα αὐτῶν ἀνακάλυψις εἶνε νέα ἀποστόμωσις τοῦ συρράματος ἐκείνου τῶν δια-

βολῶν, εἰς αὐτὸν τοσοῦτον εὐρίσκονται τινες ἐνασμενιζόμενοι.

Εὐρέθη λοιπὸν καὶ τοῦ ἀρχαίου Παναθηναϊκοῦ σταδίου ἐνταῦθα ἡ ἀρχαία διακόσμησις καὶ εἴ τις μέχρι τοῦδε ὁ δυσπιστῶν πρὸς τῶν συγγραφέων τὰς μαρτυρίας, πρὸς τῶν σοφῶν τὰς εἰκασίας καὶ ἄκων ἀναγκάζεται νὰ πιστεύσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ἐκτὸς ἐὰν τυγχάνῃ τυφλὸς ὢν καὶ περὶ τυφλῶν, ἄλλως ἄλλοτε κινούντων τὴν συμπάθειαν, ἐν τοιαύταις περιστάσεσι δὲν εἶναι ἄξιον νὰ γίνηται λόγος.

Ἀνάγκη λοιπὸν καὶ ἐνταῦθα ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς ἀρχαίας πηγὰς, ἵνα τὸ μὲν ἀναπλάσωμεν ἐξ ἐκείνων τὸ στάδιον οἷον κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡγείρετο, καὶ μάθωμεν ὅποια ἐν αὐτῷ ἐτελοῦντο ἀγωνίσματα, τὸ δὲ, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν εἰκόνα ταύτην, βεβαιωθῶμεν περὶ τοῦ τί ὑπάρχει ἐλπίς ὑπὸ τὴν γῆν ν' ἀνευρεθῇ, ἀφ' οὗ ὅμως πρῶτον καλῶς ἀναλογισθῶμεν τῶν πλείστων ἀρχαίων μνημείων τὴν πολυτλήμονα ἱστορίαν, διότι βεβαίως οὐδεὶς ὑμῶν λησμονεῖ ὅτι ἐπὶ τῆς χώρας ταύτης ἐπάτησαν τὸν πόδα τοσοῦτοι κατακτηταί, ὅτι διήλθε καὶ ὑπὲρ τὴν Ἀττικὴν ὡς πανταχόθεν καὶ πάντοτε ὁ πέλεκυς τοῦ σκαπανέως χρόνου.

Καὶ δὴ αἱ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσιν ἀπαντῶσαι εἰδήσεις περὶ τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου εἰσὶν ὀλιγοσταὶ καὶ ἀτελεῖς· παρίσταται δ' ἐκ τούτου ἡ ἀνάγκη νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς περὶ ἄλλων ἀναλόγων σταδίων μαρτυρίας, καὶ εἰς τὴν ἐκ τῶν σωζομένων ἐτι ἐρείπιων τινῶν τούτων προσποριζομένην πείραν, ἵνα ὅσον ἔνεστι τελείαν περὶ αὐτοῦ ἰδέαν σχηματίσωμεν καὶ μὴ τοὺς λόγους ἡμῶν ὥς τινα τῶν Αἰγυπτίων ἱερέων γράμματα ἐξαγγέλλοντες ἐξελεγχθῶμεν τέλος αὐτοὺς εἰς ὕδωρ γράψαντες.

Σπουδαῖον πάσης Ἑλληνίδος πόλεως κόσμημα ἦσαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ τόποι τῶν γυμνασίων καὶ δημοσίων ἐπιδειξέων. Τὰ γυμνάσια καὶ αἱ παλαίστραι, ἐν αἷς ὁ παῖς καὶ ὁ νεανίας πρὸς τὴν εὐεξίαν καὶ τὴν ῥώμην ἀπηλείφοντο, ἦσαν ἀναπόφευκτα ἀπὸ πάσης πόλεως, διότι ἡ γυμναστικὴ ἀπετέλει μέρος τῆς ἐλευθερίου παιδείας οὐχὶ ἄσημον. Ἀφ' οὗ δ' ὁ Ἕλλην, ἐν τοῖς γυμνα-

στηρίαις τούτοις, τῆς νεότητος τοὺς χαρόπους χρόνους οὐχὶ μάτην ἀπολέσας ῥωμαλέος ἠνδρώθη, ἠρέσκετο καὶ ἀνὴρ ἐν αὐτοῖς διαμένων καὶ ὅτε ἐπὶ φαλακροῦ κρανίου ἐλευκάνθιζεν ἡ πολιὰ διέτριβεν ἀκόμη ἐν αὐτοῖς τοὺς νεανίας γυμναζομένους θεώμενος καὶ τοὺς ἀποικοινομένους τῆς εὐδαίμονος ἡλικίας χρόνους ἀναπολῶν.

Ἐκ τῆς αἰτίας ταύτης πολλὰ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν ἦσαν τὰ οἰκοδομήματα τὰ πρὸς ἐκγύμνασιν τῶν νέων ἢ πρὸς ἐπιδείξιν γυμναστικῶν ἀγώνων χρησιμεύοντα· τοιαῦτα αἱ παλαίστραι, τὰ γυμνάσια, οἱ ξυστοί, οἱ ἱππόδρομοι, τὰ στάδια. Ἀλλότριον τοῦ σκοποῦ ἡμῶν νομίζοντες καὶ τὴν μακρηγορίαν ἀποφεύγοντες, παραλείπομεν νὰ διαστείλωμεν τὰς σημασίας τῶν λέξεων τούτων ἐκάστων, θέλομεν δὲ ὁμιλήσῃ ἰδίως περὶ τῶν σταδίων.

Ἡ λέξις στάδιον ἀρχικῶς σημαίνει μέτρον περιλαμβάνον 600 πόδας· εὐκόλως δὲ θέλετε κατανοήσῃ τὴν εἰς τὴν περὶ τῆς ἡμῶν πρόκειται σημασίαν μετέπτωσιν αὐτῆς, μανθάνοντες ὅτι τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ πρὸς ἐπιδείξει γυμνασμάτων κτίριον εἶχεν 600 ποδῶν μῆκος, ἦν δηλαδὴ στάδιον, αὐτὸ δὴ τοῦτο. Τοῦτο δὲ τὸ στάδιον τὸ Ὀλυμπιακὸν εἶναι τὸ πρῶτον τοιοῦτου εἶδους ἀναφερόμενον οἰκοδόμημα. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ πολλαχοῦ ἤρχισαν κατόπιν νὰ κατασκευάζωσι στάδια, ὅποιον σχεδὸν οὐδεμία πόλις Ἑλληνικὴ ἐστερεῖτο. Ταῦτα δὲ κατόπιν διεδόθησαν καὶ εἰς τὰς ἀποικίας καὶ ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων παρέλαβον τὴν χρῆσιν οἱ Ῥωμαῖοι ὅτινες ὅμως κατὰ μικρὸν μετέτρεψαν αὐτὰ εἰς ἀμφιθέατρα. Εἰς Ῥώμην μάλιστα ἀναφέρονται ἐκτὸς σταδίων διαρκῶν καὶ προσωρινῶν, *ad tempus exstructa*, ὡς λέγει ὁ Σουητώνιος, ὅστις παρέχει ἡμῖν καὶ παραδείγματα τοιούτων οἰκοδομημάτων. Οὕτως ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ἀνήγειρεν ἐπὶ τῷ πενταπλῶ αὐτοῦ θριάμβῳ στάδιον διὰ τοὺς ἀθλητάς, πιθανῶς ἐκ ξύλου, μένον ὄρθιον μόνον κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐορτῶν (Σουητ. Καῖς. 39.) Ὁ Αὐγουστος φαίνεται ἐπίσης ἀνεγείρας στάδιον ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Ἀρεως (Σουητ. Αὐγ. 43, 45.) Ὁ Δομητιανὸς ἀνήγειρε στάδιον, ἐν ᾧ ἡγωνίσθησαν δρόμον νεάνιδες (Σουητ. Δομητ.

4, 5.) Τὴν ῥωμαϊκὴν δὲ γρησιν τῶν ἀμφιθεάτρων ζηλώσαντες οἱ Ἕλληνες, καθ' ἣν ἐποχὴν ἤρχισε νὰ ἐκλείπῃ παρ' αὐτοῖς τὸ αἶσθημα τοῦ εὐγενοῦς καὶ τοῦ ἀληθοῦς, ἰδεώδους μετέτρεψαν τὰ στάδια αὐτῶν ἐπὶ τὸ ἀμφιθεατρικώτερον, ἵνα τέρπωνται θεώμενοι ἐν αὐτοῖς κυνηγεσίας, ὅπερ δ' αἰσχιστον ἀπὸ ἀνθρώπων θηριομαχίας. Ἰχνη τοιαύτης μετατροπῆς βλέπομεν ἐν τοῖς σωζομένοις ἐρειπίοις τοῦ ἐν Ἐφέτῳ σταδίου, αναφέρεται δὲ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ ἄλλων, ὡς καὶ τοῦ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει Παναθηναϊκοῦ, ὡς κατιόντες θέλομεν ἶδει. Ἐκ τῶν παρ' ἀρχαίοις δὲ συγγραφεύσι σποράδην ἀπαντωμένων περὶ σταδίων εἰδήσεων καὶ ἐκ τῶν σωζομένων ἐνιαχοῦ ἐρειπίων δυνάμεθα ν' ἀποκρίνωμεν τελείαν ὡς τὸ δυνατόν εἰκόνα τῶν ὁμοειδῶν ἀρχαίων οἰκοδομημάτων.

Καὶ πρῶτον μὲν αἱ θέσεις ἐν αἷς τὰ στάδια ὠκοδομοῦντο ὤφειλον νὰ ἔχωσι σχῆμα ἐπίμηκες περαιομένον εἰς ἡμικύκλιον, ἔχον δὲ πλευρὰς ὑψηλὰς ἐφ' ὧν ἐπέκειντο ἀλλήλαις σειραὶ ἐδάδιων. Τὰς τοιαύτας δὲ θέσεις παρῆχεν ἀμέτῳς ἡ φύσις ἐτοίμας, ὡς ἐν Λαοδ. κείᾳ. ἄλλως παρεσκεύαζεν αὐτὰς ἡ παντεχνία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἐκλέγουσα θέσιν τινὰ ἕνα μόνον λόφον ἔχουσαν καὶ διὰ προσχώσεως τὸ ἐλλείπον μέρος συμπληροῦσα, ἢ ἐπὶ ὁλῶς ἐπιπέδου ἐδάφους χῶματα πέριξ ὑψόνουσα καὶ τὸν τόπον κατὰλληλον ποιοῦσα. Τοῦ τελευταίου εἶδους παραδείγματα παρέχει ἡμῖν ὁ Πausanias τὸ τῆς Ἐπιδαύρου (II, 27, 6) καὶ τὸ ἐν Θήβαις περὶ οὗ λέγει καὶ στάδιον κατὰ ταῦτα αὐτῷ τε ἐν Ὀλυμπίᾳ καὶ τῷ Ἐπιδαυρίῳ ἀγῶνι γῶμα (IX, 23, 4,) τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ αὐτὸ μὲν δὴ στάδιον γῆς γῶμα ἐστίν (VI, 20, 5.) καὶ τὸ ἐν Τεγείᾳ (VIII, 47, 3).

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ ἐκλογὴ τῆς θέσεως τῶν σταδίων ὧν τὸ γενικὸν σχῆμα περιεγράψαμεν ἤδη. Καὶ συνήθως μὲν τὰ στάδια ἦσαν ἐκ τοῦ ἐνὸς μόνου μέρους ἐστρογγυλωμένα, πλὴν ἀλλ' ὅμοις ἐν πολλοῖς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας σταδίοις, ὡς τοῖς ἐν Μαγνησίᾳ, Τράγγεσι, Σάρδεσι, Περγάμῳ καὶ ἄλλαχοῦ ἦσαν ἀμφοτέρωθεν ἐστρογγυλωμένα. Ἦσαν δὲ συνήθως τὰ στάδια παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κεκλεισμένα ἐκ τοῦ πέρατος

τοῦ ἀντιθέτου πρὸς τὸ ἐστρογγυλωμένον μέρος, τὴν δὲ σφειδρόνην καλουμένην, διὰ τοῦχου ἔθελον ὑπάρχον αἱ εἵσοδοι δι' ὧν εἰσέρχεται τὸ πλῆθος. Πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς εἰσόδου ἦν καὶ βωμὸς, αὐτόθεν δὲ ἀφίεντο, ἀφ' ὧν οἱ σταδιοδρόμοι, δι' ὃ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἐκαλεῖτο ἀφρῆσις (Πολυδ. III, 47 — Böckh. Corp. Jusc. ἀρ. 474. Πινδ. VI, 20, 6.) ἀφρῆσις (Πολυδ.) βαλβίς (Σουίδ. Εὐστ. ἐν Ὀδυσ. I, 455) ὁσπληγῆς διότι ἐν τῇ ἀφρῆσις ἦν σχοινίον οὗ ἡ κατὰπτωσις ἐδίδε τοῖς σταδιοδρομοῖς τὸ σημεῖον τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος (Δονκ. § 50. — Anthol. Palat. XI, 86 — Ἀριστοφ. Ἀχαρνῆς. 6. 484) γραμμῇ (Πινδ. Πυθ. IX, 448 — Εὐρ. Ἠλ. 955 — Εὐρ. Ἀντ. ἀπ. XIII.) Τὸ δ' ἐναντίον σημεῖον ἐνθα ἐτελείονεν ὁ δρόμος τῶν ἀγωνιζομένων ἐκαλεῖτο τέλος καὶ τέρμα (Ὁμ. Ἠλ. Φ, 309, 323, 350, 462, 466 — Ἠλ. X, 462. Σοφ. Ἠλ. 686) βατήρ, καμπτήρ, νόσσα. Ὅφειλον οὖν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οὐχὶ σπανίως αἱ ὀνομασίαι αὗται ἐναλλάσσονται αἱ μὲν ἀντὶ τῶν δὲ λαμβανόμεναι. Εἰς τρία σημεῖα τοῦ σταδίου, εἰς τὴν ἀφρῆσιν, περὶ τὸ μέσον καὶ κατὰ τὸ τέρμα ὑψιῦντο κατὰ τὴν σπουδαίαν τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Σοφοκλέους σημείωσιν (Ἠλέκ. 694) τρεῖς στήλαι ἢ κυβοειδεῖς κίονες, ἔχοντες ἐπιγραφὴν ὃ μὲν κατὰ τὴν βαλβίδα ἀρίστευε, ὃ κατὰ τὸ μέσον σπεῦδε καὶ ὃ κατὰ τὸν καμπτήρα κάμψον. Ἐκ τοῦ ὅτι δ' οἱ κυβοειδεῖς οὗτοι κίονες ἔφερον τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας καὶ εἰς τὰς ἐκατέρωθεν δύο ἐπιφανείας τεκμαριζόμεθα, ὅτι οἱ σταδιοδρομοῦντες κατὰ τὸν δίαυλον, τὸ ἱππικὸν (4 στάδια), τὸν δόλιχον (12 στάδια) καὶ τὰ ἄλλα τὰ μείζονα τοῦ ἀπλοῦ σταδίου δρομικὰ ἀγωνίσματα, δὲν ἐπέστρεπον κατὰ τὴν εὐθείαν ἢν διέτρεξαν ἀπὸ τῆς ἀφρῆσις, ἀλλὰ διήρχοντο πρὸς τὸ ἐκεῖθεν μέρος τῆς στήλης καὶ τοῦτο ἵνα μὴ συγκρούωνται πρὸς τοὺς ὑπεροῦντας αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέρους ἐρχομένους.

Περὶ τὸ μέσον ὁμοίως τοῦ σταδίου παρτίθεντο τὰ διὰ τοὺς νικητὰς βραβεῖα (Ἰω. Χρυσ. Ὁμιλ. 55. Pet. Faber. Agonistik. II, 25, 2946.) Ἀλλαχοῦ δὲ ἐν μέσῳ τῷ

σταδίῳ ἔκειτο τάφος τις ἢ ἄγαλμα, ὡς ὁ αὐτῷ Πεντέλῃσιν αὐτὸ μετεκόσμησεν. » Ἐπὶ τάφος τοῦ Ἰολάου ἐν Θήβαις (Σχόλ. εἰς Ἰτῆς δὲ γνωρίζομεν ὅτι τοὺς ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων κατὰ βαθμίδας ἐδωλίων μέχρι τοῦ ἐδάφους καθηκόντων καθημένους θεατὰς ἀπεχώριζεν ἀπὸ τῶν ἀγωνιζομένων μαρμαρίνον θωράκιον, ἥτοι χθαμαλὸν τοιχίον καθ' ὅλον τὸν μηνοειδῆ σχηματισμὸν τοῦ σταδίου διήκον.

Περιγράφοντες τὴν γενικὴν εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου σταδίου καὶ πρὸς τοῦτο τὰ γενικώτατα καὶ ἀναγκαιότατα ἐκ τῶν πολλῶν ὅσα τις ἐδύνατο νὰ εἴπῃ παραλαβόντες, περιττὸν κρίνομεν νὰ ἐκθέσωμεν λεπτομερῶς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ἐν τοῖς σταδίοις τελουμένους καὶ νὰ διαλάβωμεν περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν οἱ σταδιοδρόμοι ἢ οἱ ἄλλοι ἀθληταὶ ἠγωνίζοντο. Γενικῶς δὲ τὰ περὶ τούτων συγκεφαλαιούμενοι λέγομεν, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰ στάδια ἐχρησίμευον διὰ τὸν δρόμον τῶν πεζῶν, ὑπαρχόντων εἰδικῶν οἰκοδομημάτων διὰ τοὺς ἵππικους ἀγῶνας, τῶν ἵπποδρόμων, κατόπιν δ' ἐν χρόνοις μεταγενεστέροις ἐτελοῦντο μὲν ἐν αὐτοῖς καὶ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες, ἐτελοῦντο δὲ καὶ ἵππικοι, καὶ τέλος ἐπὶ Ῥωμαίων εἰσῆχθησαν ἐν χρήσει ἐν τοῖς σταδίοις αἱ κυνηγεσίαι καὶ αἱ θηριομαχίαι.

Ἀπὸ τῆς ἡμικυκλοειδοῦς σφενδόνης, ἥτις διὰ τὸ στρογγύλον τοῦ σχήματος καὶ τὰς ἐπ' αὐτῆς ἑδρας ὁμοιάζει πρὸς θέατρον, μέχρι τοῦ κυβοειδοῦς κίονος τοῦ δηλοῦντος τὸ τέρμα τὸ μέρος δὲν εἶνε ἀπίθκον νὰ ἐχρησίμευε δι' ἄλλα ἀγωνίσματα ἢ ἀθλήματα ἐκ τῶν καλουμένων βαρέων, οἷα ἡ πυγμὴ, ἡ πάλη καὶ τὸ πραγκράτιον, ἡ καὶ τινῶν ἐκ τῶν κούφων, ὡς τοῦ δίσκου, τοῦ ἄλματος κτλ. (Διὰ τὰ εἰδικώτερα περὶ βαρέων καὶ κούφων γυμνασμάτων πρὸλ. Krause: Die Agonistik und Gymnastik bei den Hellenen.) Διότι ἀναμφίβολον μὲν εἶνε ὅτι εἰς τὰ ἀρχαῖα στάδια ἐτελοῦντο ἅλλοια γυμνάσια πλὴν τοῦ δρόμου, ὡς πολλαχόθεν τεκμαιρόμεθα (Παυσ. VIII, 36, 5 — 47, 3. Anthol. Palat. II. 79, 81. τόμ. II. σ. 343. Δίων Κάσιος LXXIX, 40), καταλληλότερον δὲ μέρος καὶ πιθανώτατον ἵνα ὑποθέσωμεν τοὺς ἀγῶνας τοῦτους τελουμένους εἶνε τοῦτο τὸ μεταξὺ τοῦ τέρματος καὶ τῆς βάσεως τῆς σφενδόνης.

Πρὸς τὸ ἐμβαδὸν δὲ τοῦτο τοῦ σταδίου ἐκάθοντο καὶ οἱ Ἑλλανοδίκαι, καὶ ἀπέναντι αὐτῶν ἐν τῷ τῆς Ὀλυμπίας σταδίῳ ἦν κατὰ Πausανίαν (VI, 20, 7) βωμοὶς μαρμαρίνος, παρ' ᾧ καθημένη ἡ ἱέρεια τῆς Δήμητρος Χυμένης ἄλλοτε ἄλλη εθεᾶτο τὸν ἀγῶνα. Εἰσέρχοντο δὲ ἀγωνισταὶ τε καὶ Ἑλλανοδίκαι εἰς τὸ στάδιον διὰ κρυπτῆς εἰσόδου.

Τέλος τὸ πρὸς τὴν σφενδόνην ἐμβαδὸν τῶν σταδίων ἦν κεκοσμημένον βωμοῖς καὶ ἀγάλμασι.

Τὰ στάδια ἐνωρὶς ἤρξαντο ἐν Ἑλλάδι νὰ περικυκλῶνται διὰ μαρμαρίνων ἐδωλίων. Τοιοῦτόν τι ἀναφέρεται παρὰ Πausανίαν περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς, ὅπερ εἰπεπαίητο ἐκ τῆς σπέτρης, ὅποια παρὰ τὸν Παρνασσὸν εἰσιν αἰεταὶ πολλαί, ἄχρις Ἀθηναῖος Ἡρώδης λίθῳ

Περιγράφοντες τὴν γενικὴν εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου σταδίου καὶ πρὸς τοῦτο τὰ γενικώτατα καὶ ἀναγκαιότατα ἐκ τῶν πολλῶν ὅσα τις ἐδύνατο νὰ εἴπῃ παραλαβόντες, περιττὸν κρίνομεν νὰ ἐκθέσωμεν λεπτομερῶς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ἐν τοῖς σταδίοις τελουμένους καὶ νὰ διαλάβωμεν περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν οἱ σταδιοδρόμοι ἢ οἱ ἄλλοι ἀθληταὶ ἠγωνίζοντο. Γενικῶς δὲ τὰ περὶ τούτων συγκεφαλαιούμενοι λέγομεν, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰ στάδια ἐχρησίμευον διὰ τὸν δρόμον τῶν πεζῶν, ὑπαρχόντων εἰδικῶν οἰκοδομημάτων διὰ τοὺς ἵππικους ἀγῶνας, τῶν ἵπποδρόμων, κατόπιν δ' ἐν χρόνοις μεταγενεστέροις ἐτελοῦντο μὲν ἐν αὐτοῖς καὶ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες, ἐτελοῦντο δὲ καὶ ἵππικοι, καὶ τέλος ἐπὶ Ῥωμαίων εἰσῆχθησαν ἐν χρήσει ἐν τοῖς σταδίοις αἱ κυνηγεσίαι καὶ αἱ θηριομαχίαι.

Στάδια ἦσαν, ὡς ἤδη εἵπομεν, πολλαχοῦ τὸ πάλαι ὠκοδομημένα· ἀναφέρονται τοιαῦτα ἐν Δελφοῖς τὸ Πυθικὸν ἔχων μῆκος 1000 ποδῶν (Παυσ. X. 32, 4), τὸ τῆς Ἐπιδάφου (Αὔτ. II, 27, 2), τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ καίμενον ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Διὸς ἄλσει (VI, 20, 5), τὸ ἐν Θήβαις (IX, 23, 4), τὸ ἐν Τεγέᾳ (VIII, 47, 3), καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ τὰ ἐν Τρύγγεσι, Περγάμῳ, Σάρδεσι, Μυνησίᾳ, τὸ ἐν Λαοδικείᾳ ἔχον 1000 ποδῶν μῆκος καὶ 90 πλάτος, τὸ ἐν Ἐφέσῳ ἔχον 746 π. μῆκος καὶ 132 πλάτος κτλ. Τῶν τελευταίων τούτων ἀκριβῆς περιγραφὴν δύναται τις νὰ εὕρῃ παρὰ τοῖς Γερμανοῖς Pococke καὶ Chandler (Reisen in Kleinasien. A. κεφ. 67). Ἐπίσης σώζονται ἱχνη καὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς, ἐν Ἐπιδάφῳ, ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ λοιπῶν.

Ἐν ᾧ δὲ πᾶσα σχεδὸν πόλις Ἑλληνικὴ ἐκέκτητο τὸ πάλαι στάδιον εἴτε παρακείμενον τῷ γυμνασίῳ αὐτῆς εἴτε καὶ μεμονωμένον, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ὑστερῶσι

τῶν ἄλλων οἱ φιλόκαλοι καὶ φιλότιμοι Ἀθηναῖοι ; Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὰς ὡραίας λέξεις ἃς ὑπὲρ τοῦ πρὸς τὰς καλὰς τέχνας ἔρωτος τῶν Ἀθηναίων ἔγραψεν ὁ Winckelmann, ἡ περιφανὴς τῶν ἐν τῇ ἀρχαιολογίᾳ καλολόγος κορυφή. « Ὑπὸ αὐτὸν τῆς Ἑλλάδος οὐρανὸν — λέγει οὗτος — ἤρχισε τὸ πρῶτον νὰ μορφῶται ἡ αἰσθησις τοῦ καλοῦ, ἔμεινε δὲ ἰδίᾳ τῷ Ἕλλη. εἴθνη καὶ σπανίως μόνον ἀπεμακρύνθη αὐτοῦ χωρὶς ν' ἀπολέσῃ τι. Τὸ μόνον μέσον ἀδιὰ τοῦς ἡμετέρους τεχνίτας ἵνα γίνωσι ἀμεγάλοι εἶνε ἡ τῶν ἀρχαίων μίμησις. Μεταξὺ δὲ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν οὐδεὶς λαὸς εὐπῆρχε μᾶλλον ἐνθουσιώδης διὰ τὸ ἰδεῖν αὐτοῦ τοῦ καλοῦ, οὐδεὶς ἦτο ὑπέρτερος κατὰ αὐτὴν ἐπιτηδειότητα τῆς τέχνης, οὐδεὶς ἀπλουσιώτερος εἰς τεχνικὰ ἔργα παντὸς αἰδίου παρὰ τοὺς πολυκινήτους Ἀθηναίους· ἐν τῷ στενῷ τῆς χώρας αὐτῶν τόπῳ αὐτοσούτο πλῆθος θησαυρῶν τῆς τέχνης εἶτο συνηγμένον, ὥστε τῶν ἀρχαίων τις ἀεδύνατο νὰ εἴπῃ ὅτι ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν σκαὶ περὶ αὐτὰς ἐνόμιζέ τις σχεδὸν ὅτι ἀπλανᾶται μέτῳ δάσους στηλῶν. Εἰς πολλοὺς τῶν ναῶν τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἐπιτυ-
αφώπει τὴν σφραγίδα αὐτοῦ τὸ δημιουργ-
αγὸν πνεῦμα τοῦ Φειδίου, ὁ δὲ Περικλῆς, ὁ μέγας αὐτοῦ σύγχρονος, ἐζωοποιεῖ τὸν ἀζήλον τῶν τεχνιτῶν, οἵτινες ἔχον τὴν τέ-
αχνην νὰ δίδωσιν εἰς τὰ κτίρια αὐτῶν
αὐτοαὐτὴν πρὸς τὴν καλλονὴν δύναμιν,
σῶστε ὀλιγώτερον οἱ χειμῶνες καὶ οἱ αἰῶ-
ανες διέβησαν ἐπὶ τῶν σεμνῶν αὐτῶν κο-
ρυφῶν παρ' ὅσον τῶν ἀνθρώπων ἡ ὠμότης,
αἷ ἀνθάδεια, ὁ φανατισμὸς καὶ ἡ μανία
αὐτοῦ πολέμου τὰ μεγαλοπρεπῆ μνημεῖα ἱε-
ροῦ παρελθόντος εἰς ἐρείπια μετέβαλον.
(ἀκολουθεῖ).

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΦΙΛΗΜΑΤΟΣ.

Ἄς μὲ συγχωρήσωσιν οἱ νέοι καὶ αἱ νεά-
νιδες, διότι δὲν θέλουσιν εὖρεϊ ἐνταῦθα ὅ,τι
ἤθελον αἰτήσῃ. Τὸ ἄρθρον τοῦτο ἀφορᾷ
μόνον τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς σοφιστοὺς ἀν-

θρώπους, εἰς οὓς δὲν ἀρμόζει ποσῶς ἐκεῖνο.

Μέγα ζήτημα εἶναι τὸ φίλημα ἐν ταῖς
κωμωδίαις τοῦ Μολιέρου. Ὁ Champagne ἐν
τῇ κωμωδίᾳ τῆς φιλαρέσκου μητρὸς τοῦ
Κυνῶλ αἰτεῖ φιλήματα ἀπὸ τῆς Λωρέττας,
ἣτις τῷ ἀποκρίνεται : « Δὲν εὐχαριστεῖσαι
λοιπόν ; Ἀληθῶς εἶναι αἰσχρὸν σὲ ἐφίλησα
δὲς. » Ὁ δὲ Champagne ἀπαντᾷ : « Τί ! φι-
λεῖς ἀριθμοῦσα ; »

Οἱ θεράποντες, αἰτοῦντες πάντοτε φι-
λήματα ἀπὸ τῶν παιδισκῶν τοῦ δράματος,
ἠσπάζοντο αὐτὰς ἐπὶ τῆς σκηνῆς, τοῦθ'
ὅπερ ἦν συνήθως ἀηδέστατον καὶ λίαν ἀ-
νυπόφορον, ἐκτελούμενον μάλιστα παρ'
ὑποκριτῶν ἀρκούντως ἀγροίκων, οἵτινες ἔ-
βλαπτον καὶ αὐτὴν τὴν καρδίαν.

Ἐάν ὁ ἀναγνώστης θέλῃ φιλήματα, ἃς
ζητήσῃ ἐν τῷ Pastor fido ὑπάρχει
ἐκεῖ γορδὸς, μὴ ὁμιλῶν εἰμὴ περὶ φιλημά-
των ⁽¹⁾ ἡ δὲ περικοπὴ ἐκείνη βασίζεται
ἐπὶ φιλήματος, ὅπερ ὁ Μαρτίλλος ἔδωκεν
ἡμέραν τινὰ τῇ ὡραίᾳ Ἀμαρυλλίδι ἐν τῇ
παιδίᾳ τῇ καλουμένῃ ψηλαγρίδα (τυφλο-
μύγα) un baccio mollo saporito.

Εἶναι γνωστὸν τὸ κεφάλαιον περὶ τῶν

(¹) Sacci pura bocca curiosa e scaltra
O seno, o fronte, o mano ; inqua non sia
Che parte alcuna in bella bocca bacci,
Che bacciatrice sia
Se non la bocca ; ove l'una alma e l' altera
Corre, et si baccia anche ella, e non vivaci
Spiriti pellegrini
Dà vita al bel tesore,
Di baccianti rubini, etc :

Οἱ στίχοι οὗτοι ὁμοιάζουσι μὲ τοὺς γαλ-
λικοὺς τοῦ-οὗς, ὧς ἀγνοεῖται ὁ συγγραφεύς·
καὶ δι' ἐκτὸν φιλημάτων, ἐν ὧς σφο-
δροῦ πάθους, ἂν πιέζῃς ὡραῖον λαμόν καὶ
βραχίονας ὡραίους, ματαιοπονεῖς τὰ μέλη
ταῦτα δὲν μεταβιβάζουσι τὰ φιλήματα.
Φιλεῖς ὁμῶς στόμα ; Τὸ φίλημα μεταβιβάζει
εἰς τὴν ψυχὴν. Ἀδύτη προσκολλᾶται εἰς τὰ
ὡς λυχνίτην (rubin) χεῖλη, εἰς τοὺς ἐλε-
φαντίνους ὀδόντας, εἰς τὴν ἐρωτόληπτον
γλῶσσαν ἢ ψυχὴν, ἀπέναντι ψυχῆς εὐεisco-
μένη, εἶναι τότε εὐτυχιστάτη, αἱ δὲ δύο
ἀποτελοῦσι μίαν· εἶναι παράδεισος. »